

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİNİN
ZAQATALA filialı

FAKÜLTƏ: İqtisadiyyat və menecment departamenti

BÖLMƏ: İqtisadiyyat və idarəetmə

İXTİSAS: Turizm işinin təşkili

Müdafiəyə buraxılır:

« ____ » « ____ » 2025-ci il

Bölmə rəhbəri: _____

BAKALAVR TƏHSİL PİLLƏSİ ÜZRƏ

BURAXILIŞ İŞİ

MÖVZU: AZƏRBAYCANIN ŞİMAL-QƏRB BÖLGƏSİNDƏ MƏDƏNİ İRS
TURİZMİNİN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

QRUP: TT12-21

TƏLƏBƏ: YUNİS CƏBRAYİLOV QALİB OĞLU

ELMİ RƏHBƏR: b/m QİRTIMOV QÜDRƏT NİYAZ OĞLU

ZAQATALA-2025

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL I. ŞİMAL-QƏRB BÖLGƏSİNİN COĞRAFİ VƏ MƏDƏNİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	6
1.1. Coğrafi mövqe.....	6
1.2. Əsas şəhərlər və turizm məkanları.....	11
1.3. Mədəni irs: tarixi abidələr və ənənələr.....	15
FƏSİL II. MƏDƏNİ İRS TURİZMİ.....	19
2.1. Mədəni irs turizminin tərfi və növləri.....	19
2.2. Şimal-qərb bölgəsindəki mədəni irs obyektləri.....	21
2.3. Turizm növləri: eko-turizm, kənd turizmi, tarix və mədəniyyət turizmi.....	23
FƏSİL III. ŞİMAL-QƏRB BÖLGƏSİNDƏ MƏDƏNİ İRS TURİZMİNİN HAL-HAZIRKI VƏZİYYƏTİ.....	26
3.1. Mövcud turizm infrastruktur.....	26
3.2. Turizm sahəsindəki problemlər.....	29
3.3. Turist sayının statistikasını və əhəmiyyəti.....	31
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	34
ƏDƏBİYYAT.....	37

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycanın şimal-qərb bölgəsi zəngin və rəngarəng mədəni irsə sahib olmaqla yanaşı, müxtəlif etnik qrupların birgəyaşayışını və tarix boyu formalaşmış dəyərli abidələri ilə seçilir. Təbii gözəlliklərlə əhatə olunmuş bu region, həm mədəni, həm də tarixi baxımdan böyük əhəmiyyət daşıyır. Bununla belə, bu mədəni irsin turizm sahəsində yetərinə dəyərləndirilməməsi və iqtisadi döviyyəyə cəlb olunmaması ciddi problemlərdən biridir. Bu səbəbdən, bölgənin mədəni turizm potensialının araşdırılması və gələcək inkişaf imkanlarının öyrənilməsi həm sosial, həm də iqtisadi baxımdan önəmli sayılır.

Mədəni irs turizminin inkişafı, təkcə tarixi və sosial dəyərlərin qorunması baxımından deyil, həm də iqtisadi artımın stimullaşdırılması üçün böyük potensiala malikdir. Azərbaycanın zəngin mədəni irsi, o cümlədən UNESCO-nun Dünya İrsi Siyahısında yer alan obyektləri bu sahənin inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. Bu istiqamətdə görülməli işlər həm yerli, həm də xarici turistlərin marağını artırmağa şərait yarada bilər.

Coğrafi yerləşməsinə görə fərqli təbii və mədəni xüsusiyyətlərə malik olan Şimal-Qərb bölgəsi, hələlik bu imkanlardan tam şəkildə istifadə edə bilməyib. Regionun mədəni irsə əsaslanan turizm resurslarının inkişaf etdirilməsi, əhali üçün sosial rifahın yaxşılaşması, məşğulluğun artırılması və yerli iqtisadiyyatın möhkəmləndirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

Bundan əlavə, bu mövzu Azərbaycanın müxtəlif etnoslarının mədəni irsinin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından da strateji əhəmiyyət daşıyır. Mədəni irs turizminin inkişafı, həm də yerli icmaların mədəniyyətlərinin tanıtılması və beynəlxalq platformalarda təqdim edilməsi üçün yeni imkanlar açır.

Son illərdə dövlət tərəfindən turizm sektorunun inkişafı prioritet sahələrdən biri kimi müəyyən olunmuşdur və bölgələrin potensialının üzə çıxarılması məqsədilə müxtəlif təşviq proqramları həyata keçirilir. Mədəni irs turizminin bu çərçivədə dəstəklənməsi dövlətin bu sahəyə verdiyi önəmin göstəricisidir. Bu baxımdan, belə

bir araşdırmanın aparılması, ölkənin ümumi turizm siyasətinə də töhfə vermək məqsədi daşıyır.

Qlobal miqyasda artan mədəni və ekoturizm marağı, fərqli təcrübələrə üstünlük verən turistlərin sayının artması ilə daha da aktuallaşır. Azərbaycanın Şimal-Qərb bölgəsindəki mədəni sərvətlərin bu tendensiyalara uyğun şəkildə tanıtılması, regionun beynəlxalq turizm bazarına integrasiyası baxımından əhəmiyyətlidir.

Nəticə etibarilə, "Azərbaycanın Şimal-Qərb Bölgəsində Mədəni İrs Turizminin İnkişaf Perspektivləri" mövzusu yerli və qlobal səviyyədə mühüm aktuallığa malikdir. Bu istiqamətdə aparılacaq elmi araşdırmalar, həm regionun turizm potensialının reallaşdırılması, həm də mədəni irsin qorunub saxlanması üçün praktik töhfələr verə bilər.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Burada əsas məqsəd Azərbaycanın Şimal-Qərb regionlarının turizm potensialını araşdırmaq, bu sahədə mövcud vəziyyəti təhlil etmək və olacaq bir "ışıqda" imkanları gözdən keçirməkdir.

Tədqiqatın əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

Azərbaycanın Şimal-Qərb bölgəsində mədəni irs turizminin inkişafı prosesində üzə çıxan əsas çətinliklərin və maneələrin araşdırılması və sistemləşdirilməsi.

Regionun mövcud mədəni irs obyektlərinin turizm üçün yararlılıq dərəcəsinin və istifadəyə verilmə potensialının dəyərləndirilməsi.

Mədəni irs turizminin inkişafına bilavasitə və dolaylı təsir göstərən sosial, iqtisadi və ekoloji faktorların bölgə üzrə təhlil olunması və bu amillərin qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsi.

Metodoloji yanaşma. Bu tədqiqat çərçivəsində həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət yönümlü tədqiqat üsullarından istifadə nəzərdə tutulur. Mədəni irs turizmi sahəsində Azərbaycan və beynəlxalq səviyyədə aparılmış elmi araşdırmalar və nəzəri yanaşmalar geniş şəkildə təhlil olunacaq. Bununla yanaşı, Şimal-Qərb bölgəsində fəaliyyət göstərən turizm agentlikləri, bələdçilər, yerli sakinlər və turistlər arasında sorğular və müsahibələr təşkil ediləcəkdir. Bu empirik məlumatlar vasitəsilə bölgədəki turizm sektorunun hazırkı durumu və gələcək inkişaf imkanları barədə daha dolğun və obyektiv nəticələr əldə olunması hədəflənir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Azərbaycanın şimal-qərb bölgəsində mədəni irsə əsaslanan turizm fəaliyyətlərinin inkişaf imkanlarının araşdırılmasıdır. Bu region zəngin tarixi-mədəni sərvətlərə, qədim abidələrə və özünəməxsus təbii landşaftlara malikdir. Obyektin öyrənilməsi, bölgədəki bu dəyərlərin turizm sahəsinə inteqrasiyası və bu istiqamətdə mövcud potensialın istifadəsi məqsədini daşıyır.

Tədqiqatın predmeti isə, Şimal-Qərb bölgəsində mədəni irs turizminin inkişafına təsir göstərən müxtəlif faktorların təhlili və bu sahənin gələcək inkişaf perspektivlərinin araşdırılmasıdır. Buraya, bölgənin tarix və memarlıq abidələrinin, folklor nümunələrinin və mədəniyyət obyektlərinin mövcud vəziyyəti və onların turizm baxımından dəyərləndirilməsi daxildir.

İnformasiya bazası: Azərbaycan Respublikasının Şimal-Qərb bölgəsinin tarixi və mədəni irsi haqqında mövcud elmi və araşdırma materialları. Turizm sahəsində aparılmış əvvəlki tədqiqatlar və statistik məlumatlar. Dövlət və yerli orqanların mədəni irs və turizmin inkişafı ilə bağlı planları və strategiyaları. Şimal-Qərb bölgəsindəki mədəni irs obyektləri və bu obyektlərin turizm potensialını araşdıran məqalələr və kitablar. Yerli turizm şirkətlərinin və bələdçilərin təqdim etdiyi məlumatlar.

Buraxılış işinin strukturu. Tədqiqat işi giriş, 3 fəsil, 9 yarımfəsil, nəticə və ədəbiyyatdan ibarətdir. Ümumilikdə tədqiqat işi 39 səhifədən ibarətdir.

FƏSİL I. ŞİMAL-QƏRB BÖLGƏSİNİN COĞRAFI MƏDƏNİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

1.1 Coğrafi mövqe.

Azərbaycanın Şimal-Qərb bölgəsi, ölkənin ən gözəl və zəngin mədəni irsinə sahib ərazilərindən biridir. Həm coğrafi, həm də mədəni cəhətdən Azərbaycanın təbii və mədəni müxtəlifliyini ən yaxşı şəkildə əks etdirən bu region, təbiətinin gözəlliyi, tarixinin dərinliyi və mədəniyyətinin rəngarəngliyi sayəsində yerli və xarici turistlər üçün cazibə mərkəzinə çevrilir. Şimal-Qərb bölgəsinin coğrafi xüsusiyyətləri və mədəniyyəti, burada yaşayan xalqların tarixi və adət-ənənələri ilə sıx bağlıdır ki, bu da bölgəyə özünəməxsus bir xarakter verir.

Azərbaycanın şimal-qərb hissəsində, Rusiya sərhədinə yaxın yerdə qərarlaşan Şimal-Qərb bölgəsi, Böyük Qafqaz dağlarının cənub ətəklərində yerləşir. Bu ərazi, həm dağlıq, həm də düzənlik sahələrdən ibarət olan müxtəlif coğrafi quruluşa malikdir. Bölgənin ərazisi, çoxsaylı çaylar, göllər, dağlar və meşələrlə zəngin olmaqla təbiətin müxtəlif formalarını nümayiş etdirir. Böyük Qafqaz dağları burada ən yüksək zirvələri əhatə edir və bölgənin dağlıq hissəsi, həm təbii gözəllikləri, həm də əkinçilik üçün münbit torpaqları ilə seçilir. Bu dağlar, eyni zamanda ərazinin ekosisteminin zənginliyinə, heyvan və bitki örtüyünün rəngarəngliyinə də öz töhfəsini verir (Abbasbəyli A, s 20).

Bölgənin coğrafiyasının əsas xüsusiyyətlərindən biri də burada yerləşən çaylardır. Kür və Samur çayları bu bölgənin mərkəzindən keçərək, həm iqtisadi, həm də ekoloji baxımdan böyük önəm daşıyır. Çaylar, bölgənin kənd təsərrüfatına müsbət təsir göstərərək əkinçilik və heyvandarlıq üçün vacib su mənbələrini təmin edir. Samur çayı, həm də sərhəd çayı kimi mühüm rol oynayır. Bölgədəki göllər, dağ çayları və su anbarları isə ekoturizm baxımından əhəmiyyətlidir.

Şimal-Qərb bölgəsinin təbiəti, meşəliklər, dağ çayı vadiləri və müxtəlif milli parklarla zəngindir. Bu ərazi, həmçinin çox sayda nadir bitki və heyvan növünə ev sahibliyi edir. Bölgə, ekoturizm və dağçılıq kimi fəaliyyətlər üçün ideal şərait yaradır, bununla da həm yerli əhəlinin həyatına, həm də turist axınına böyük diqqət çəkir.

Bölgənin təbii sərvətləri, Azərbaycanın iqtisadiyyatına, xüsusilə kənd təsərrüfatı və meşə təsərrüfatı sahələrində də əhəmiyyətli töhfələr verir.

Azərbaycanın mədəni həyatında mühüm yer tutan Şimal-Qərb bölgəsi, bir çox qədim mədəniyyətlərin və müxtəlif etnik qrupların qovuşduğu məkandır. Bölgənin əhalisi əsasən azərbaycanlılardan ibarət olsa da, burada tatarlar, ruslar, ləzgilər, avarilər və digər xalqlar da yaşayır. Bu etnik müxtəliflik, bölgənin mədəni həyatını zənginləşdirir və fərqli mədəniyyətlərin bir arada mövcud olmasına imkan yaradır. Şimal-Qərb bölgəsi, həm də müxtəlif dini inancların bir arada olduğu yerdir ki, bu da ərazinin mədəni rəngarəngliyini daha da artırır.

Şəki şəhəri, Şimal-Qərb bölgəsinin mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindən biri olan Şəki, bir çox tarixi abidəni, mədəniyyət nümunəsini və ənənəni qoruyub saxlamışdır. Şəki Xan Sarayı, bölgənin ən məşhur mədəni abidələrindən biridir. Bu saray, Şəki şəhərinin ən görkəmli tarixi və mədəni simvolu kimi bölgənin tarixini və mədəniyyətini nümayiş etdirir. Şəki Xan Sarayı, həm də Azərbaycan memarlığının incisi hesab olunur və UNESCO tərəfindən dünya mədəni irsi siyahısına daxil edilmişdir. Sarayda yerli sənətkarlığın yüksək səviyyədə təmsil olunduğu müxtəlif tikili və bəzək nümunələri mövcuddur (Abbasbəyli A, s 21).

Zaqatala və Balakən rayonlarında da yerli mədəniyyət və adət-ənənələr özünəməxsus şəkildə qorunur və yaşanır. Bu rayonlarda, xüsusən də Zaqatala kəndlərində, yerli xalçaçılıq, ipəkçilik və digər əl sənətləri geniş yayılmışdır. Bu sənətkarlıq sahələri, bölgənin iqtisadiyyatını möhkəmləndirməklə yanaşı, həm də turizm sahəsinin inkişafına müsbət təsir göstərir. Şimal-Qərb bölgəsinin mədəniyyətinə aid digər diqqətəlayiq məqamlar, bu yerlərdə təşkil olunan ənənəvi musiqi festivalları, rəqs tədbirləri və xalq sənətləri sərgiləridir. Bu tədbirlər, bölgənin folklorunun və mədəniyyətinin beynəlxalq səviyyədə tanıtılmasına kömək edir.

Şimal-Qərb bölgəsi, həm də zəngin mətbəxi ilə məşhurdur. Bölgənin mətbəxi, Azərbaycanın ümumi mətbəx ənənələrini əks etdirir, lakin yerli xüsusiyyətlərə və təbii məhsullara əsaslanır. Şəki və Zaqatala bölgələri, xüsusilə ət və süd məhsulları ilə

tanınır. Şəki, eyni zamanda özünəməxsus qəndi və şirniyyatları ilə də məşhurluq qazanmışdır.

Şimal-Qərb bölgəsində xalçaçılıq, ipəkçilik, keramika, bəzək əşyaları və digər sənətkarlıq növləri geniş yayılmışdır. Bu sənətkarlıq sahələri, əhalinin maddi rifahını yaxşılaşdırır və turizmin inkişafına müsbət təsir göstərir. Məsələn, Şəki şəhərinin ipəkçilik sənayesi və Zaqatalanın xalçaçılıq ənənələri, bu bölgələrin sənətkarlıq sahəsindəki şöhrətini artırır və həm yerli əhalinin, həm də turistlərin diqqətini çəkir.

Şimal-Qərb bölgəsi, Azərbaycanın ən böyük turizm potensialına malik regionlarından biridir. Təbiət və mədəni irs baxımından zəngin olan bu ərazi, eyni zamanda müasir turizm infrastrukturunu ilə təchiz edilmişdir. Bölgənin təbii gözəllikləri, dağçılıq və ekoturizm üçün əlverişli imkanlar yaradır. Bölgədəki mədəni irs, xalçaçılıq, musiqi və folklor festivalları isə turizmi daha da cəlbədicə edir.

Turizm sahəsinin inkişafı, həm də yerli əhali üçün yeni iş yerləri və iqtisadi imkanlar yaradır. Bölgənin turizm potensialı, həm yerli mədəniyyətin qorunmasına, həm də iqtisadiyyatın inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərir. Şimal-Qərb bölgəsinin inkişafı, ümumilikdə Azərbaycanın turizm sektorunun inkişafına da öz töhfəsini verir. Bu, həm yerli sakinlərin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə, həm də Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınmasına şərait yaradır (Abbaspəyli A, s 22).

Bütün bu qeyd olunanlar, Şimal-Qərb bölgəsinin həm təbii, həm də mədəni baxımdan zəngin və əhəmiyyətli bir ərazi olduğunu sübut edir. Bu bölgənin turizm imkanları, həm yerli, həm də xarici səyyahlar üçün cazibədar bir məkan ola bilər. Şimal-Qərb bölgəsi, gələcəkdə Azərbaycanın turizm və iqtisadi inkişaf sahəsində aparıcı rol oynamağa davam edəcək.

Azərbaycanın coğrafi, iqtisadi və strateji baxımdan ən mühüm ərazilərindən biri olan Şimal-Qərb bölgəsi, həm təbii, həm də mədəni sərvətləri ilə zəngindir. Bu region, Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələri və daxili inkişafı üçün əvəzsiz əhəmiyyətə malikdir. Coğrafi mövqeyi, bölgənin iqtisadiyyatına və sosial inkişafına böyük təsir göstərir. Şimal-Qərb bölgəsinin yerləşdiyi ərazi, təkcə təbii sərvətləri və gözəllikləri ilə deyil, həm də Azərbaycanın tarixi və mədəni irsini qorumaq və tanıtmmaq baxımından da xüsusi dəyər daşıyır.

Rusiya sərhədinə yaxın, Azərbaycanın şimal-qərb hissəsində yerləşən bu coğrafi mövqe, bölgənin həm təbii, həm də iqtisadi baxımdan əhəmiyyətini artırır. Azərbaycanın qonşu dövlətləri, xüsusən Rusiyanın şimal regionları, Gürcüstan və Ermənistan bu ərazinin strateji əhəmiyyətini daha da yüksəldir. Şimal-Qərb bölgəsinin sərhəd mövqeyi, həm ölkə daxilindəki iqtisadi əlaqələrə, həm də beynəlxalq ticarət əlaqələrinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Bu region, Azərbaycanın digər hissələri ilə müqayisədə beynəlxalq əlaqələrin inkişafı, ticarətin sadələşdirilməsi və mədəniyyətlərarası mübadilə üçün əlverişli bir qapıdır.

Bölgənin yerləşdiyi məkan, həm də Azərbaycanın daxili nəqliyyat şəbəkələrinin inkişafını təmin edən bir mərkəzdir. Şəki, Zaqatala, Balakən kimi şəhərlər və rayonlar, həm Azərbaycanın digər bölgələrinə, həm də qonşu ölkələrə avtomobil, dəmir yolu və hava nəqliyyatı vasitəsilə asan əlaqə qurma imkanı yaradır. Bu, həm daxili, həm də xarici turizm üçün əhəmiyyətli perspektivlər açır. Eyni zamanda, bu coğrafi mövqe, bölgənin iqtisadiyyatına, kənd təsərrüfatı, sənaye və xidmət sahələrindəki inkişafına müsbət təsir göstərir (Tağıyev Ə, s 55).

Şimal-Qərb bölgəsinin coğrafiyasının ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri, Böyük Qafqaz dağlarının cənub ətəklərində yerləşməsidir. Bu dağlar, bölgənin əsas coğrafi strukturunu təşkil edir və həm təbiət gözəllikləri, həm də təbii sərvətlər baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dağlıq ərazilər, təbii gözəllikləri ilə yanaşı, müxtəlif ekosistemlərin və biotopların yaranmasına şərait yaradır. Bu dağlar, bitki və heyvan növlərinin zənginliyi ilə seçilir və ekoloji müxtəlifliyi təmin edir. Dağlıq ərazilər, eyni zamanda, ekoturizm, dağçılıq, çətin relyefli kənd təsərrüfatı və heyvandarlıq üçün də əlverişli şərait yaradır.

Bölgədəki dağlar, həm də təbii resurslar baxımından zəngindir. Dağlıq ərazilərdə, çoxsaylı faydalı qazıntılar, o cümlədən tikinti materialları və müxtəlif qiymətli metallar mövcuddur. Dağlar, eyni zamanda, zəngin su mənbələri ilə də tanınır. Kür və Samur çayları, bölgənin əsas su mənbələrindən biridir və bu çaylar, həm ekosistemin davamlılığı, həm də kənd təsərrüfatı və sənayenin inkişafı üçün həyati əhəmiyyət daşıyır.

Şimal-Qərb bölgəsinin dağlıq əraziləri, həmçinin məşhur dağ meyvələrinin və tərəvəzlərin yetişdiyi ərazilərdir. Bu ərazilərdəki kəndlər, otlaqlar və yaylaqlar, heyvandarlıq və kənd təsərrüfatının inkişafı üçün geniş imkanlar təqdim edir. Yüksək dağlıq ərazilərdə, fındıq, gilə, qoz və digər meyvələr yetişdirilir. Eyni zamanda, dağlarda geniş otlaq sahələri, heyvanların saxlanması və maldarlıq üçün münbit şərait yaradır.

Şimal-Qərb bölgəsinin coğrafiyasının digər mühüm xüsusiyyəti, zəngin su ehtiyatlarıdır. Kür və Samur çayları, bu bölgənin ən mühüm su mənbələri olmaqla, Azərbaycanın su ehtiyatlarının böyük bir hissəsini təmin edir. Kür çayı, həm Azərbaycanın ən uzun çayı, həm də bölgənin əkinçilik və suvarma sistemləri üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Samur çayı isə, həm sərhəd çayı olaraq, həm də bölgə daxilindəki kənd təsərrüfatı üçün vacib su mənbəyidir.

Bu çaylar, həm də ekosistemlərin qorunması, balıqçılıq və kənd təsərrüfatı üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Şimal-Qərb bölgəsinin çayları, həmçinin turizm üçün cazibədar məkanlar təklif edir. Bu çayların sahilində yerləşən kəndlər, təbii gözəllikləri və sərin suyu ilə turistləri özünə cəlb edir. Bölgənin təbii su ehtiyatları, həm də suvarma sistemlərinin gücləndirilməsi, kənd təsərrüfatının daha səmərəli təşkili və yerli əhəlinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün zəruridir (Tağıyev Ə, s 56).

Şimal-Qərb bölgəsinin coğrafiyası, müxtəlif iqlim şəraitlərinin formalaşmasına gətirib çıxarır. Bölgənin dağlıq hissələrində mülayim dağ iqlimi üstünlük təşkil edir; burada qış aylarında bol qar yağır, yay aylarında isə temperatur mülayim səviyyədə olur. Dağətəyi ərazilərdə isə subtropik və mülayim iqlim şəraiti müşahidə edilir. Bu, əkinçilik və heyvandarlıq üçün əlverişli şərait yaradır. Bölgənin iqlimi, xüsusən meyvəçilik, tərəvəzçilik və otlaq sahələrində məhsuldarlığı artırmağa imkan verir.

Şimal-Qərb bölgəsinin kənd təsərrüfatı, həm də əhəlinin əsas dolanışığı mənbəyidir. Bu ərazilərdə müxtəlif meyvə və tərəvəz növləri yetişdirilir, eyni zamanda heyvandarlıq sahəsində də inkişaf müşahidə olunur. Dağlıq ərazilərdə otlaq sahələrinin geniş olması səbəbindən, bu sahələrdə maldarlıq, xüsusilə qoyun və keçi saxlanması geniş yayılmışdır. Şimal-Qərb bölgəsindəki kənd təsərrüfatı, bölgə

iqtisadiyyatının əsas sahələrindən biri olmaqla yanaşı, həm də kənd turizmi və ekoturizm üçün mühüm potensial təklif edir.

Şimal-Qərb bölgəsinin coğrafi mövqeyi, ərazinin nəqliyyat və infrastruktur baxımından inkişafına da təkan verir. Bölgə, həm Azərbaycanın digər hissələri ilə, həm də qonşu ölkələrlə əlaqə yaratmaq baxımından əhəmiyyətli bir nöqtədə yerləşir. Bu bölgədəki şəhərlər və rayonlar, Azərbaycanın digər ərazilərinə, həmçinin Rusiya, Gürcüstan və Ermənistanla daşıma, ticarət və səyahət əlaqələri üçün əlverişli bir keçid məntəqəsi təşkil edir. Nəqliyyat infrastrukturunu, həm daxili, həm də xarici turizmin inkişafı üçün əsas amildir. Bütün bu nəqliyyat əlaqələri, bölgənin iqtisadi və mədəni inkişafına müsbət təsir göstərir.

Şimal-Qərb bölgəsinin coğrafi mövqeyi, onu Azərbaycanın digər ərazilərindən fərqləndirən və eyni zamanda ölkənin inkişafı baxımından çox vacib edən bir xüsusiyyətdir. Bölgənin dağlıq əraziləri, zəngin su ehtiyatları, əlverişli iqlimi və strateji mövqeyi, bu ərazini həm iqtisadi, həm də mədəni cəhətdən cazibədar edir. Bölgənin coğrafiyası, təbii resursların səmərəli idarə olunmasına və kənd təsərrüfatının inkişafına imkan verir, həmçinin turizm və beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsini təmin edir. Bu region, Azərbaycanın gələcəkdə həm daxili, həm də xarici inkişafı üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

1.2 Əsas şəhərlər və turizm məkanları.

Azərbaycanın Şimal-Qərb bölgəsi, təbiətin incisi olmaqla yanaşı, zəngin mədəni və tarixi irsə sahibdir, bu da onu ölkənin turizm sektorunda əhəmiyyətli bir mövqeyə gətirir. Bölgənin əsas şəhərləri və görməli yerləri, təkcə yerli əhəlinin həyat tərzini, mədəniyyətini və təbiətini əks etdirmir, eyni zamanda səyahətçilərə də dəyərli mədəni və təbii təcrübələr yaşadır. Bu əsas şəhərlər və turizm mərkəzləri, Azərbaycan mədəniyyətini dünyaya tanıtmaqla yanaşı, bölgənin iqtisadi inkişafına da mühüm dəstək verir.

Şəki: Mədəniyyət və tarixin mərkəzi. Şəki, Azərbaycanın ən qədim və yüksək mədəniyyətə malik şəhərlərindən biridir. Təbii gözəllikləri ilə yanaşı, zəngin mədəni irsi ilə də tanınan Şəki, tarix boyunca həm Azərbaycan, həm də Qafqaz

mədəniyyətinə böyük təsir göstərmişdir. Qədim zamanlardan bəri mədəniyyət, ticarət və turizm sahələrinin qovşağı olmuşdur (Tağıyev Ə, s 57).

Şəkil 1. Şəki şəhəri

Şəki şəhərinin ən əhəmiyyətli turistik məkanlarından biri Şəki Xan Sarayıdır. Bu saray, XVII əsrə aid görkəmli memarlıq nümunəsi olaraq Azərbaycan memarlığında xüsusi bir mövqeyə malikdir. Şəki Xan Sarayı, daxili və xarici bəzəmələri ilə göz oxşayan bir tikilidir. Burada yerləşən rəngli vitrajlar, naxışlar və bəzək elementləri, həm memarlıq, həm də sənət həvəskarları üçün böyük bir dəyər təşkil edir. Şəki Xan Sarayı, həmçinin UNESCO-nun dünya mədəni irsi siyahısında qorunan nadir abidələrdəndir.

Şəki şəhərində yerləşən Kiş kəndi də turizm baxımından diqqət çəkici bir məkandır. Kiş kəndindəki qədim Kiş Kilsəsi, Azərbaycanın ən qədim kilsələrindən biri olmaqla, bu kəndin tarixi və mədəniyyəti haqqında ətraflı məlumat verir. Kiş kəndinin təbii gözəllikləri, xüsusilə ekoturizm və kənd turizmi üçün ideal şərait yaratdığını göstərir. Şəki, həm də füsunkar təbiəti ilə məşhurdur; bu şəhərdən asanlıqla çatmaq mümkün olan dağ mənzərələri, təbii su hövzələri və göllər turistlərin marağını cəlb edir.

Zaqatala və Balakən:

Təbiət və mədəniyyətin vəhdəti. Zaqatala və Balakən, Şimal-Qərb bölgəsinin təbii gözəllikləri və tarixi abidələri ilə məşhur olan digər şəhərləri və rayonlarıdır. Zaqatala, həm də özünəməxsus ənənəvi sənətkarlığı ilə seçilir. Zaqatala xalçaları, bölgənin zəngin mədəni irsini əks etdirən ənənəvi əl işləri olmaqla, dünyanın müxtəlif yerlərində tanınır. Zaqatala, həmçinin çoxsaylı təbiət parkları və dağlarla əhatə olunmuşdur. Zaqatala Təbiət Parkı, səyyahlara təbiət yürüşləri və dağçılıq imkanları təqdim edir. Bu ərazidə yerləşən dağlar, şəlalələr və çaylar, eyni zamanda dağ turizmi və fotoqrafiya həvəskarları üçün ideal şərait yaradır (Tağıyev Ə, s 58).

Şəkil 3. Zaqatala şəhəri

Eyni şəkildə, Balakən də öz təbii gözəllikləri ilə seçilir və Balakən Gölü bu ərazinin ən diqqət çəkən təbii məkanlarından biridir. Gölün ətrafında təbiət gəzintiləri təşkil etmək və pikniklər etmək üçün əlverişli şərait mövcuddur. Balakən, həm də Talış dağları ilə əhatələnmişdir və bu ərazilərdə çoxsaylı yaylaqlar və otlaqlar yerləşir ki, bu da turistlərə kənd turizmi və ekoturizm üçün müxtəlif imkanlar təqdim edir.

Ümumilikdə, Şimal-Qərb bölgəsi Azərbaycanın ən cazibədar turizm mərkəzlərindən biridir və burada yerləşən əsas şəhərlər və turizm məkanları, zəngin

mədəni irsin və təbii sərvətlərin nümayişi baxımından müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Şəki, Qusar, Zaqatala və Balakən kimi şəhərlər, həm tarixi, həm də təbii gözəllikləri ilə səyahətçilər üçün yaddaqalan təcrübələr vəd edir. Bu bölgənin turizm potensialı, təkcə Azərbaycanın deyil, dünya səviyyəsində də tanınmasına kömək edir. Şimal-Qərb bölgəsi, təbiətə vurğun olanlar, tarix həvəskarları və mədəniyyət araşdırmaq istəyənlər üçün ideal bir məkandır.

1.3. Mədəni irs: tarixi abidələr və ənənələr

Azərbaycanın Şimal-Qərb bölgəsi, olduqca zəngin və müxtəlif mədəni irsə sahib ərazilərdən biridir. Bu region, çoxsaylı tarixi əhəmiyyətə malik abidələri, rəngarəng ənənələri, zəngin folkloru və özünəməxsus əl işləri ilə tanınır. Bölgənin mədəni irsi, burada yaşayan xalqların əsrlər boyu formalaşdırdığı həyat tərzini və dünyagörüşünü əks etdirir. Şimal-Qərb bölgəsinin tarixi abidələri və adət-ənənələri, həm yerli əhalinin gündəlik yaşamına, həm də Azərbaycanın tarixi və mədəni inkişafına işıq salır.

Bölgənin tarixi abidələrinə Şəki Xan Sarayı, Kiş Kilsəsi və digər memarlıq nümunələri daxildir. Şimal-Qərb bölgəsindəki tarixi abidələr, bu regionun qədim tarixinin və mədəniyyətinin izlərini daşıyır. Bölgənin ən tanınmış memarlıq nümunələrindən biri olan Şəki Xan Sarayı, XVII əsrə aiddir və Şəki şəhərində yerləşir. Şəki Xan Sarayı, Azərbaycanın ən gözəl və tarixi baxımdan ən əhəmiyyətli memarlıq abidələrindən biridir. Sarayın xarici və daxili tərtibatı, həm yerli, həm də xarici memarlıq üslublarının sintezini nümayiş etdirir. Sarayın rəngli şüşələri, zəngin naxışlarla bəzədilmiş divarları və tavanları, həmin dövrün estetik dəyərlərini əks etdirir. Saray, həmçinin Azərbaycanın mədəniyyətini beynəlxalq səviyyədə tanıtmak məqsədilə UNESCO-nun dünya mədəni irsi siyahısına daxil edilmişdir (Əsədov, E, s 20).

Rayonun sənətkarlıq ənənələrinin inkişafında Şəki Xan Sarayı da mühüm rol oynamışdır. Bu gün də sarayın tikintisində istifadə edilən qəfəs texnikası, yəni şüşə və ağacın mismarsız birləşdirilməsi yüksək peşəkarlıq nümunəsidir. Saray həm memarlıq, həm də tarixi hadisələrin şahidi olur. Onun divarlarındakı miniatürlər və

bədii kompozisiyalar Azərbaycanın zəngin tarixi və mədəniyyətinin əyani salnaməsidir.

Şəkil 4. Şəki Xan Sarayı

Şəki şəhərinin yaxınlığındakı Kiş kəndində yerləşən Kiş Kilsəsi, Azərbaycanın ən qədim kilsələrindən biri olmaqla, ölkənin dini və mədəni irsinin mühüm bir hissəsini təşkil edir. Təxminən I əsrə aid edilən bu kilsə, həmin dövrün memarlıq üslubunu və dini inanclarını əks etdirir. Kiş Kilsəsi, həmçinin Azərbaycanda pravoslav xristianlığının yayılması ilə bağlı dəyərli məlumatlar təqdim edir. Kiş Kilsəsi, xüsusilə dini turizmə maraq göstərən səyahətçilər üçün cəlbedici bir məkandır (DTA, s 20).

Şəkil 5. Kiş Kilsəsi

Şimal-Qərb bölgəsində xalça sənətinin inkişafı və gələcək nəsillərə ötürülməsi məqsədilə müxtəlif sənətkarlıq mərkəzləri və tədris proqramları fəaliyyət göstərir. Bu xalçalar, sadəcə bəzək əşyası olmaqla yanaşı, həm də bir tarix salnaməsi kimi dəyərləndirilir. Hər bir xalça, özündə bir dövrün və ya mədəniyyətin izlərini daşıyır. Xalçaların üzərindəki ornamentlər və rənglər, Azərbaycanın təbiətini, mədəniyyətini, həyat tərzini və adət-ənənələrini əks etdirir.

Şimal-Qərb bölgəsinin mədəni irsinin mühüm bir hissəsi də onun zəngin folklorudur. Bu region, folklor və musiqi ənənələri ilə məşhurdur. Şəki folkloru, bölgənin ənənəvi musiqi və rəqs formalarını qoruyub saxlayan dəyərli mədəni xəzinələrdir. Bu folklor nümunələri, yalnız mədəniyyətin qorunmasına xidmət etmir, eyni zamanda yerli əhalinin həyat tərzini, dünyagörüşünü və mədəniyyətini də əks etdirir (Məmmədov, M., s 56).

Şimal-Qərb bölgəsində müxtəlif folklor festivalları, mədəni tədbirlər və şənliklər təşkil edilir. Bu tədbirlər, həm yerli əhalinin mədəni irsini qorumaq, həm də qonaqları bu irslə tanış etmək məqsədi daşıyır. Şəki Folklor Festivalı və Zaqatala Musiqi Festivalı kimi tədbirlər, yerli musiqiçilərin və rəqqasların iştirakı ilə keçirilərək bölgənin zəngin mədəniyyətini daha geniş kütləyə çatdırır. Bu festivallar, eyni zamanda yeni nəslin mədəni irsi mənimsəməsi və gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün əhəmiyyətli bir fürsət yaradır.

Şimal-Qərb bölgəsindəki dini və mədəni ənənələr, həm dini inanc, həm də mədəni həyatla bağlı bir çox məkan və tədbirlərlə zəngindir. Şimal-Qərb bölgəsi, təkcə müsəlmanların deyil, digər dini inanclara sahib olan xalqların da birgə yaşadığı bir regiondur. Burada yerləşən Şəki məscidi və Qusar məscidi kimi dini abidələr, həm dini həyatın, həm də bu ərazinin mədəni inkişafının əhəmiyyətli göstəriciləridir. Şimal-Qərb bölgəsi, həm də zəngin qədim yemək mədəniyyətinə və kənd təsərrüfatı ənənələrinə malikdir. Yerli mətbəx, təbiətin bəxş etdiyi məhsullarla zəngin olmaqla, bölgənin ənənəvi həyat tərzini əks etdirir. Bu mətbəx, həm də bir çox festival və bayramlarda öz əksini tapır və bu mərasimlər, yerli mədəniyyətin bir hissəsi kimi mühüm rol oynayır. Şəki paxlavası və Zaqatala dolması kimi yeməklər, təkcə yerli əhəlinin gündəlik qidasını deyil, həm də bölgənin zəngin mətbəx ənənələrini nümayiş etdirir (Məmmədov, M., s 57).

Şimal-Qərb bölgəsi, Azərbaycanın ən zəngin mədəni irsə sahib ərazilərindən biridir. Bu ərazi, həm tarixi, həm də mədəni abidələrlə zəngin olmaqla, regionun müxtəlif mədəniyyətlər və xalqlar arasında bir körpü rolunu oynadığını göstərir. Şəki Xan Sarayı, Kiş Kilsəsi və xalçaçılıq sənəti kimi mədəni irs nümunələri, Azərbaycanın dünya mədəniyyətinə verdiyi böyük töhfələrdən yalnız bir neçəsidir. Şimal-Qərb bölgəsinin zəngin folkloru, əl işləri və yemək mədəniyyəti, bu bölgənin mədəniyyətini yaşatmaq və gələcək nəsillərə ötürmək məqsədini daşıyır. Bu mədəni irs, həm də regionun turizm potensialını artırır və beynəlxalq miqyasda Azərbaycanın mədəniyyətini tanıtmağa xidmət edir.

FƏSİL II. MƏDƏNİ İRS TURİZMİ

2.1. Mədəni irs turizminin tərfi və növləri

Mədəni irs turizmi, sadəcə bir ölkənin və ya regionun təbii gözəlliklərini ziyarət etməkdən ibarət olmayıb, həm də həmin ərazinin tarixi, mədəniyyəti, yaşam tərz, adət-ənənələri, sənətkarlıq nümunələri və bu irsin qorunması ilə tanış olmaq məqsədi daşıyan bir turizm növüdür. Bu turizm forması, yerli əhalinin keçmişini, tarixi mirasını və mədəni adətlərini dünyaya tanıtmığı hədəfləyir. Mədəni irs turizminin əhəmiyyəti, təkcə iqtisadi təsirləri ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda müxtəlif mədəniyyətlər arasında əlaqələrin inkişafına, xalqlar arasında qarşılıqlı anlaşmanın artmasına və mədəni irsin gələcək nəsillərə ötürülməsinə yardım edir (İsmayılov, T., s 23).

Mədəni irs turizminin əsas məqsədi, bir bölgənin mədəni mirasını qorumaq, təbliğ etmək və bu yolla gəlir əldə edərək yerli iqtisadiyyata dəstək olmaqdır. Bu turizm növü, ölkələrin və regionların mədəni dəyərlərinin yaşatılması və gələcək nəsillərə çatdırılması baxımından son dərəcə böyük əhəmiyyətə malikdir. Mədəni irs turizminin müxtəlif tərkib hissələri mövcuddur ki, bunlar da birlikdə turistlərə zəngin və dəyərli bir təcrübə təqdim edir.

1. Tarixi abidələr və memarlıq nümunələri: Mədəni irs turizminin ən vacib elementlərindən biri, tarixi abidələr və memarlıq nümunələridir. Tarixi abidələr, bir xalqın, ölkənin və ya regionun keçmişini əks etdirən, onun inkişafını və mədəniyyətini göstərən tikililərdir. Şəhərlər, qalalar, məscidlər, kilsələr, saraylar, məbədlər, qədim ticarət meydanları, antik yaşayış yerləri, türbələr və digər memarlıq abidələri, bu mədəni irsin ən gözəl nümunələrini təmsil edir. Bu abidələr, turistlərə bir ölkənin və ya ərazinin tarixi barədə dərin biliklər verir (İsmayılov, T., s 23).

Misal üçün, Şəki Xan Sarayı, Azərbaycanın ən qədim və mühüm tarixi abidələrindən biridir. XVII əsrə aid bu saray, həm xarici, həm də daxili memarlıq üslublarının unikal bir qarışımını təqdim edir. Sarayın naxışlarla bəzədilmiş divarları və rəngli şüşələri, bu regionun incəsənətinin əyani göstəricisidir. Eyni şəkildə, Kiş Kilsəsi kimi digər mədəniyyət abidələri də Azərbaycanın mədəni irsini dünyaya

nümayiş etdirən tikililərdir. Bu cür abidələrə turistlərin marağı artdıqca, onların qorunması və bərpası üçün müxtəlif beynəlxalq və yerli təşkilatlar dəstək göstərir.

2. Folklor, adət-ənənələr və mədəni tədbirlər: Mədəni irs turizmi təkcə tarixi abidələrlə məhdudlaşmır, həm də yerli adət-ənənələri, folkloru və mədəni tədbirləri əhatə edir. Hər bir regionun özünəməxsus adət və ənənələri vardır ki, bu da həmin bölgənin xüsusiyyətlərini və yaşam tərzini əks etdirir. Yerli mətbəx, əl sənətləri, musiqi, rəqs, folklor və müxtəlif milli bayramlar, turistlərə həmin yerin mədəni irsini yaşamaq və daha yaxından tanış olmaq imkanı yaradır (İsmayılov, T., s 24).

Şəki Folklor Festivalı, Zaqatala Rəqs Festivalı kimi mədəni tədbirlər, həmin bölgələrin mədəni həyatını təbliğ edir. Bu festivallar zamanı turistlər yerli musiqiçiləri, rəqqasları, sənətkarları və digər yerli iştirakçıları izləyərək, bölgənin adət-ənənələrini daha dərinlən öyrənir və bu, mədəni irsin canlı şəkildə qorunmasını təmin edir. Həmçinin, bu tədbirlər yerli sənətkarlara, musiqiçilərə və digər iştirakçılara öz mədəniyyətlərini tanıtmaq üçün beynəlxalq arenaya çıxış imkanı verir.

3. Sənətkarlıq və əl işləri: Xalçaçılıq, keramika, zərgərlik, ipəkçilik və digər əl sənətləri, mədəni irs turizminin əhəmiyyətli bir hissəsidir. Hər bir region, özünəməxsus sənətkarlıq növləri ilə tanınır və bu sənətlər turistlər üçün cəlbedici və maraqlı təcrübələr təqdim edir. Şəki xalçası və Zaqatala xalçası bu bölgənin ən tanınmış sənətkarlıq nümunələrindən sadəcə bir neçəsidir. Bundan əlavə, yerli sənətkarlıqla maraqlanan turistlər üçün xalça emalatxanalarında və əl işləri bazarlarında ustad dərsləri və praktiki məşğələlər təşkil edilir (İsmayılov, T., s 23).

Əl sənətləri həm də turizmə əlavə dəyər qatır, çünki turistlər bu əsərləri suvenir olaraq ala və ya kolleksiya məqsədilə əldə edə bilərlər. Bu, yerli iqtisadiyyata müsbət təsir göstərərək, həm də mədəni irsin qorunmasına töhfə verir.

4. Arxeoloji qazıntılar və qədim yaşayış yerləri: Mədəni irs turizminin digər vacib komponentlərindən biri də arxeoloji qazıntılardır. Qədim yaşayış məskənləri, nekropollar, türbələr və digər arxeoloji ərazilər, həm turistlər, həm də tədqiqatçılar üçün böyük maraq kəsb edir. Arxeoloji turizm, həmçinin tarixi biliklərin artırılmasına, mədəniyyətlərin inkişafının öyrənilməsinə və qədim dövrlərin anlaşılmasına yardım edir (İsmayılov, T., s 23).

Qədim şəhərlər, qala divarları, ticarət mərkəzləri və müxtəlif abidələr bu növ turizmin əsas cəlbədicə məkanlarındandır. Məsələn, Bakı Qala Divarları, Qobustan Qaya Təsvirləri.

2.2. Şimal-qərb bölgəsindəki mədəni irs obyektləri

Azərbaycanın Şimal-Qərb bölgəsi, zəngin tarixi, mədəni və təbii irsi ilə seçilir. Bu ərazi, qədim mədəniyyətlərin izlərini və təbii sərvətlərini qoruyub saxlayaraq həm turistlər, həm də tədqiqatçılar üçün əvəzsiz bir mənbə rolunu oynayır. Bölgənin mədəni irs obyektləri onun uzun tarixini, müxtəlif etnik və mədəni qrupların birgəyaşayışını, eləcə də mədəniyyətlərarası təsirləri əks etdirir. Burada çoxsaylı tarixi abidələr, memarlıq nümunələri, sənətkarlıq mərkəzləri, folklor və ənənələr böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Şəki Azərbaycanın mədəniyyət tarixində xüsusi yerə malik bir şəhərdir. Şəki Xan Sarayı, şəhərin ən məşhur və dəyərli mədəni irs nümunələrindən biridir. XVII əsrdə tikilən bu saray, xarici və daxili memarlıq üslublarının unikal qarışığını nümayiş etdirir. Sarayın sadə xarici görünüşünün əksinə, daxili bəzəkləri və naxışları göz oxşayır. Hər bir otaq dövrün estetik tələblərinə uyğun olaraq rəngarəng vitrajlar və əl işləri ilə bəzədilib. Bu saray təkcə memarlıq baxımından deyil, həm də Azərbaycanın tarixi və mədəniyyəti haqqında mühüm məlumatlar verir. Sarayda istifadə olunan bəzək detalları yerli sənətkarların yüksək ustalığını göstərir. Şəki Xan Sarayı UNESCO-nun Dünya Mədəni İrsi Siyahısına daxil edilmiş və hər il minlərlə turistin ziyarət etdiyi əvəzsiz bir abidədir.

Şəki şəhərinə yaxın yerləşən Kiş kəndi Azərbaycanın ən qədim dini abidələrindən biri olan Kiş Kilsəsi ilə tanınır. I əsrə aid olan bu məbəd bölgənin xristian tarixini və mədəniyyətini əks etdirir. Kiş Kilsəsi təkcə dini deyil, həm də tarixi və mədəni əhəmiyyətə malikdir. Kilsənin memarlığı dövrün inşaat texnikalarını və dini inancını əks etdirir, eyni zamanda ortodoks xristianlığının Azərbaycanda yayılmasının izlərini qoruyur. Bu kilsə yerli və xarici turistlərə qədim dövrlər haqqında dərin məlumat əldə etmək imkanı verən mühüm bir mədəni irs abidəsidir (Qarayev, F., s. 32).

Qusar rayonu Laza kəndi və Laza Şəlaləsi ilə məşhurdur. Azərbaycanın dağlıq bölgələrindən olan Laza, təbii gözəllikləri ilə seçilir. Laza Şəlaləsi Qusarın ən möhtəşəm təbii abidələrindən biridir və dağçılıq, ekoturizm və təbiətseverlər üçün ideal bir məkandır. Şəlalənin yerləşdiyi dağlıq ərazi yerli həyat tərzini, kənd təsərrüfatını və qədim ənənələri əks etdirir. Laza kəndi dağlıq kənd həyatını yaşamaq istəyənlər üçün əvəzsiz bir yerdir; burada yerli əhalinin ənənəvi yaşayış tərz, sənətkarlığı və qonaqpərvərliyi ilə tanış olmaq mümkündür (Qarayev, F., s. 32).

Zaqatala həmçinin xalçaçılıq mərkəzi kimi tanınır. Zaqatala xalçası bu ərazinin ən məşhur sənət nümunələrindən biridir və yerli xalçaçılıq ənənələrinin gözəl təmsilçisidir. Zaqatala həmçinin keramika, gümüş və digər əl sənətləri ilə də məşhurdur. Buradakı sənətkarlıq nümunələri Azərbaycanın mədəni zənginliyini, estetik dəyərlərini və yerli əhalinin həyat tərzini əks etdirir. Zaqatala xalçası yüksək keyfiyyətli toxuma və naxışlarla fərqlənir, bu da onu həm yerli, həm də beynəlxalq bazarda məşhur edir. Zaqatala əl sənətləri və xalçaçılıqla bağlı müxtəlif sərgilərə və festivallara ev sahibliyi edir, bu da həm yerli sənətkarlar, həm də turistlər üçün əhəmiyyətli bir mədəni təcrübə təmin edir (Qarayev, F., s. 32).

Balakən həm təbii, həm də mədəni irsi ilə zəngin bir ərazidir. Balakən Dağları dağçılıq və trekinq həvəskarları üçün mükəmməl bir yerdir. Bu dağlar yerli əhalinin otlaq sahələrini və yaylaqlarını da təşkil edir. Balakən Gölü və ətraf ərazilər təbiət və ekoturizm məqsədilə turistlərə cəlbedici imkanlar təqdim edir. Yaylaqlarda yerli əhalinin həyatını, onların kənd təsərrüfatı və heyvandarlıqla bağlı ənənələrini izləmək mümkündür. Balakənin təbii gözəllikləri turistlərə dağ mənzərələrini seyr etmək və təbiətə yaxın olmaq imkanı verir (Qarayev, F., s. 32).

Şimal-Qərb bölgəsi çoxsaylı dini abidələrlə də zəngindir. Şəki Məscidi və Qusar Məscidi kimi məscidlər regionun dini irsinin mühüm hissəsini təşkil edir. Bu məscidlər həm yerli əhalinin inancını, həm də bölgənin mədəniyyətini təmsil edən mühüm abidələrdir. Onların memarlıq üslubu qədim dövrlərin inşa üsullarını və dini həyatın izlərini əks etdirir.

Ümumilikdə, Şimal-Qərb bölgəsi Azərbaycanın mədəni irsinin ən zəngin olduğu ərazilərdən biridir. Bölgə təkcə tarixi abidələrlə deyil, həm də mədəni ənənələr, əl

sənətləri və təbii gözəlliklərlə zəngindir. Şəki Xan Sarayı, Kiş Kilsəsi, Laza Şəlaləsi, Zaqatala xalçası və Balakən Dağları kimi mədəni və təbii irs obyektləri bu bölgənin zənginliyini və əhəmiyyətini göstərən ən önəmli nümunələrdir. Bu irs həm bölgənin gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün mühüm bir sərvət təşkil edir və mədəni turizm baxımından böyük potensiala malikdir.

2.3. Turizm növləri: eko-turizm, kənd turizmi, tarix və mədəniyyət turizmi

Turizm, dünyada insanları bir araya gətirən və unikal təcrübələr təklif edən geniş bir sahədir. Hər bir bölgənin, ölkənin və mədəniyyətin özünəməxsus gözəlliklərini, tarixini və ənənələrini tanıتماğı hədəfləyir. Ekoturizm, kənd turizmi və tarix-mədəniyyət turizmi bu sahənin ən əhəmiyyətli və cəlbedici istiqamətlərindəndir. Hər biri özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə turistlərə fərqli dünyalar təqdim edir, təbiəti və mədəni irsi qorumaqla yanaşı, insanların təbiətlə daha dərin əlaqələr qurmasına imkan yaradır.

Ekoturizm təbiətseverləri təbii mühitlə təmasda olmağa dəvət edən bir turizm növüdür. Bu sahə təbiətin qorunmasını, bioloji müxtəlifliyin saxlanmasını və yerli icmaların inkişafına dəstək olmağı qarşısına məqsəd qoyur. Ekoturizm, turistlərin təkcə təbii gözəllikləri görməklə kifayətlənməyib, ətraf mühitin qorunmasına necə hörmətlə yanaşılmasını öyrənmələrini təmin edir.

Bu turizm növü təkcə dağlara, meşələrə, göllərə, çaylara və milli parklara səfərləri əhatə etmir, həm də turistləri yerli flora və faunanın zənginliyi ilə tanış edir. Turistlər nadir bitki və heyvan növlərini müşahidə edir, ekosistemləri qorumaq üçün maariflənilir. Ekoturizm, ekosistemin dayanıqlı inkişafını təmin edən, təbiətə zərər verməyən fəaliyyətlərə yönəlir. Məsələn, zərərsiz gəzintilər, ekoloji təmiz nəqliyyat vasitələri ilə səyahətlər və ekoloji işlərdə iştirak etmək turistlər və yerli icmalar üçün faydalı olur (Qarayev, F., s. 32).

Ekoturizm, təbii sərvətləri qorumaqla yanaşı, ekoturizm bölgələrində yerli icmaların sosial və iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırır. Bu sahə kənd təsərrüfatı, balıqçılıq və digər ənənəvi fəaliyyətlərlə məşğul olan əhəlinin gəlir əldə etməsinə və ekoloji baxımdan dayanıqlı iqtisadiyyatların inkişafına səbəb olur. Yerlilər turistlərə

bələdçilik etmək, təbiətə əsaslanan məhsullar istehsal etmək və kənd həyatını təqdim etməklə iqtisadi fayda əldə edirlər.

Kənd turizmi təbiətin və kənd həyatının sadəliyini, sakitliyini yaşamaq istəyənlər üçün ideal bir növdür. Bu turizm növü turistlərə kəndin gündəlik həyatını öyrənmək, yerli mətbəxdən dadmaq, kənd təsərrüfatı fəaliyyətlərinə qatılmaq və ənənəvi əl işlərini görmək imkanı verir. Bu, şəhər həyatının tələşəndən uzaqlaşmaq və təbiət ilə harmoniya içində yaşamaq istəyənlər üçün çox cəlbəedici bir alternativdir.

Kənd turizmi eyni zamanda kənd yerlərində mədəniyyətin qorunmasına və təbliğinə xidmət edir. Yerlilər öz mədəniyyətlərini, adət-ənənələrini və həyat tərzlərini turistlərə təqdim edirlər. Bu, turistlərə təkcə əyləncə deyil, həm də təhsil təcrübəsi təqdim edir, çünki onlar kənd həyatının müxtəlif aspektlərini öyrənir, yerli adət-ənənələrə, yemək mədəniyyətinə və sənətkarlığa yaxınlaşırlar. Kənd turizmi həmçinin kənd təsərrüfatının inkişafına, yerli məhsulların tanınmasına və təbii məhsulların bazara təqdim edilməsinə kömək edir. Yerli əhali ev heyvanları ilə məşğul olmaq, bağçılıq etmək və müxtəlif kənd fəaliyyətlərinə qatılmaqla öz həyat şəraitlərini yaxşılaşdırırlar.

Kənd turizmi ekoturizm ilə əlaqəli olaraq, təbiətə zərər verməyən, daha az sıxlıqla yerli həyatla təmasda olan bir təcrübə təqdim edir. Kənd yerləri turistlərə hətta kənd təsərrüfatı ilə məşğul olmaq, məhsul yığmaq və ənənəvi yeməkləri hazırlamaq kimi fəaliyyətlərdə iştirak etməyə imkan verir. Bu növ turizm təkcə turistlər üçün maraqlı bir təcrübə yaratmaqla yanaşı, kəndlərdəki yerli icmalar üçün də sosial və iqtisadi fayda təmin edir.

Tarix və mədəniyyət turizmi turistlərin bir bölgənin tarixi irsini və mədəni ənənələrini öyrənməsini təmin edən bir sahədir. Bu turizm növü turistlərə qədim abidələr, memarlıq nümunələri, sənət qalereyaları, muzeylər və tarixi yerləri ziyarət etməklə ölkənin və ya regionun keçmişini və mədəniyyətini öyrənmə imkanı verir. Tarix və mədəniyyət turizmi insanları fərqli dövrlər və mədəniyyətlərlə tanış edir, onları tarixi hadisələr, incəsənət, musiqi, ədəbiyyat və xalq ənənələri ilə bir araya gətirir (Qarayev, F., s. 33).

Bu turizm növü müxtəlif şəhər və kəndlərdəki tarixi abidələr, qədim qalalar, saraylar, məscidlər, kilsələr, monastrlar və digər strukturlarla əlaqədar səyahətləri əhatə edir. Tarix və mədəniyyət turizmi həmçinin mədəniyyətlə bağlı fəaliyyətlərə, festivallara və sərgilərə qatılmağı təklif edir. Məsələn, qədim teatr oyunları, musiqi festivalları, xalq rəqsləri və sənət sərgiləri turistlərə yerli mədəniyyətin daha dərinlən öyrənilməsinə təmin edir.

Tarix və mədəniyyət turizmi təkcə təbiətə və yerli həyat tərzinə deyil, həm də keçmişin, tarixin və mədəniyyətin öyrənilməsinə yönəlir. Bu, həm də tarixi abidələrin qorunmasına və təbliğinə kömək edir, çünki turizm gəlirləri bu abidələrin bərpasına və saxlanmasına sərf edilir. Tarix və mədəniyyət turizmi bir ölkənin və ya regionun mədəniyyətini dünya miqyasında tanıdır, xarici turistlərə müxtəlif mədəniyyətlər arasında anlaşma və hörmətin artmasına təkan verir.

Bu üç turizm növü həm turistlər, həm də yerli əhali üçün bir sıra faydalar təmin edir. Bu sahələr yerli icmaların iqtisadiyyatına töhfə verir, həmçinin təbii və mədəni sərvətlərin qorunmasına kömək edir. Ekoturizm, kənd turizmi və tarix-mədəniyyət turizmi bir-birini tamamlayan sahələr olaraq, turizm sektorunun davamlı inkişafını təmin edir. Bu turizm növləri təkcə əyləncə məqsədilə deyil, həm də təhsil, sosial məsuliyyət və ekoloji mühafizəyə yönəlir.

Bu sahələrin hər biri təbiətə, yerli mədəniyyətə və tarixə marağı olan turistlər üçün unikal təcrübələr təqdim edir. Ekoturizm təbiəti qoruyaraq turizm fəaliyyəti həyata keçirir, kənd turizmi yerli həyatla əlaqə qurmağa imkan verir, tarix və mədəniyyət turizmi isə keçmişin izlərini günümüze gətirərək hər bir turistə fərqli bir təcrübə təqdim edir.

Bu turizm növləri həm yerli icmaların inkişafını dəstəkləyir, həm də təbiətin və mədəni irsin qorunmasını təmin edir. Bu sahələrin inkişafı həm iqtisadiyyatın, həm də sosial strukturun inkişafına müsbət təsir göstərir. Hər biri həm təbii, həm də mədəni zənginliyi qorumaq məqsədini güdür və insanların bir-birini daha yaxşı başa düşməsi üçün mühüm bir vasitədir.

FƏSİL III. ŞİMAL-QƏRB BÖLGƏSİNDƏ MƏDƏNİ İRS TURİZMİNİN HAL- HAZIRKI VƏZİYYƏTİ

3.1. Mövcud turizm infrastrukturu

Azərbaycanın Şimal-Qərb bölgəsi, zəngin mədəni irsi və böyük turizm potensialı ilə ölkənin ən cəlbedici ərazilərindən biridir. Həm təbii gözəllikləri, həm də tarixi və mədəni zənginlikləri ilə bu bölgə turistləri özünə cəlb edir. Şimal-Qərbdə mədəni irs turizmi yerli əhalinin həyat tərzini və ənənələrini qorumaqla yanaşı, Azərbaycanın təbii və mədəni sərvətlərini dünyaya tanıtmaqda mühüm rol oynayır. Lakin, bu sahənin inkişafı ilə bağlı bəzi çətinliklər və böyük inkişaf potensialı mövcuddur. Bu məqalədə Şimal-Qərb bölgəsində mədəni irs turizminin mövcud vəziyyəti, qarşılaşılan problemlər və gələcək inkişaf perspektivləri ətraflı şəkildə araşdırılır.

Şimal-Qərbin Zəngin Mədəni İrsi

Şimal-Qərb bölgəsi Azərbaycan mədəniyyətinin və tarixinin çox zəngin olduğu bir ərazidir. **Şəki Xan Sarayı**, **Kiş Kilsəsi**, **Şəki xalçası** və **Laza Şəlaləsi** kimi mədəni və təbii irs obyektləri həm yerli, həm də beynəlxalq turistlər üçün böyük maraq kəsb edir. Bu abidələr bölgənin tarixini və mədəniyyətini əks etdirən zəngin bir miras təqdim edərək turistlərə unikal təcrübələr yaşadır.

Şəki Xan Sarayı Azərbaycanın ən gözəl memarlıq nümunələrindən biridir. Sarayın daxili bəzəkləri və vitrajları dövrün incəsənətinin yüksək səviyyəsini nümayiş etdirir. Bu saray həmçinin **UNESCO-nun Dünya Mədəni İrsi Siyahısına** daxil edilib. Eyni şəkildə, **Kiş Kilsəsi** həm dini, həm də memarlıq irsinin təmsilçisidir. O, 1918-ci ildəki faciəni yad etmək məqsədilə yaradılıb və Azərbaycanın tarixini qorumaq, gələcək nəsillərə ötürmək üçün mühüm bir vəzifəni yerinə yetirir (Qarayev, F., s. 35).

Şimal-Qərb bölgəsinin mədəni irsi təkcə tarixi abidələrlə məhdudlaşmır. Bölgə çoxsaylı mədəni tədbirlər və festivallarla da zəngindir. **Şəki Xalçaçılıq Məktəbi** regionun xalçaçılıq sənətini və ənənələrini tanıtmaq üçün mühüm mədəniyyət ocaqlarındandır. **Şəki xalçası** dünyanın ən yüksək qiymətləndirilən sənət

nümunələrindən olub, yerli sənətkarların əl işləri ilə hazırlanan qiymətli mədəni irs obyektidir.

Bundan əlavə, **Laza Şəlaləsi** kimi təbii abidələr turizmin ekoloji aspektini də nəzərə alaraq bölgənin təbiət turizmini inkişaf etdirir. Dağlıq ərazilərdə yerləşən bu təbii məkanlar ekoturizm və dağçılıq həvəskarları üçün ideal şərait yaradır. Bu yerlər həmçinin təbiətə qayğı göstərən və ekosistemlərin qorunmasına maraqlı olan turistlər üçün cəlbedicidir.

Şimal-Qərb bölgəsində mədəni irs turizminin inkişafı ilə bağlı bir sıra çətinliklər və problemlər mövcuddur. Bu problemlər əsasən **infrastrukturun qeyri-kafiliyi, yerli əhalinin təliminin və təhsilinin çatışmazlığı, mədəni irs abidələrinin qorunmasına ayrılan resursların azlığı və turizm sahəsindəki koordinasiyanın zəifliyindən** irəli gəlir.

Şimal-Qərb bölgəsindəki bəzi mədəni irs obyektləri və təbii abidələr əsasən dağlıq ərazilərdə yerləşir ki, bu da turistlərin həmin yerlərə gəlişini çətinləşdirir. **İnfrastrukturun, xüsusilə yol şəbəkələrinin inkişaf etdirilməsi** turizm sektorunun inkişafı üçün vacibdir. Dağlıq ərazilərə gedən yolların təmiri, müasir nəqliyyat vasitələri və gəzinti yollarının yaradılması bu bölgənin turizm potensialının artırılması üçün əsas addımlardandır.

Mədəni irs abidələrinin **qorunması və bərpası** məsələsi bölgədəki mədəni irs turizminin inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bəzi abidələr hələ də bərpa edilməyib və onlara kifayət qədər diqqət yetirilmir. Bu abidələrin qorunması və təmiri üçün daha çox maliyyə və resurs ayrılması tələb olunur. Həmçinin, bərpa işləri zamanı tarixi dəyərlərə uyğun olaraq müasir texnologiyalar tətbiq edilməlidir ki, bu abidələr gələcək nəsillərə təhrif olunmamış şəkildə çatdırılsın.

Mədəni irs turizminin inkişafında **yerli bələdçilərin peşəkar hazırlığı** da vacibdir. Şimal-Qərb bölgəsində, xüsusən də kənd ərazilərində, bələdçilərin və turizm sahəsində çalışanların təhsil səviyyəsi hələ də məhduddur. Bələdçilərin həm yerli, həm də beynəlxalq dillərdə peşəkar xidmət göstərməsi üçün təlim proqramları və kursların təşkili vacibdir. Bu, turistlərin bölgə haqqında daha dəqiq və dərin məlumat əldə etməsini təmin edəcək (Qarayev, F., s. 34).

Mədəni irs turizminin inkişafı yerli əhali ilə sıx əməkdaşlıq tələb edir. Bəzi hallarda yerli əhali turizmin gətirdiyi faydaları tam olaraq hiss etmir və bu, onların mədəni irsin qorunmasına maraqlarını azalda bilər. Bu səbəbdən, yerli əhəlinin mədəni irsə olan münasibətini yaxşılaşdırmaq və onları turizmin faydaları haqqında maarifləndirmək lazımdır. Turizm fəaliyyətləri yerli mədəniyyəti və ənənələri əks etdirməli, turistlərin təcrübələri isə yerli əhəlinin həyat tərzilə uyğun olmalıdır.

İnkişaf Perspektivləri

Şimal-Qərb bölgəsində mədəni irs turizminin inkişafı üçün böyük potensial mövcuddur. Bölgənin tarixi və mədəni zənginlikləri həm yerli, həm də beynəlxalq turistlər üçün böyük maraq doğurur. Bu potensialın tam olaraq istifadə olunması üçün bir neçə strateji addım atılmalıdır (Qarayev, F., s. 32):

1. **Müasir nəqliyyat infrastrukturu:** Bölgədəki əsas turizm məkanlarına daha asan və rahat çatmaq üçün müasir nəqliyyat infrastrukturu yaradılmalıdır. Şimal-Qərb bölgəsinin turizm potensialını artırmaq məqsədilə həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə müasir nəqliyyat vasitələri, otel və restoran xidmətləri təmin edilməli, təbii mühitə zərər verməyən və ekoloji cəhətdən dayanıqlı layihələr həyata keçirilməlidir.

2. **Mədəni irsin qorunması və bərpası:** Mədəni irs abidələrinin bərpası və qorunması üçün beynəlxalq standartlara uyğun proqramlar hazırlanmalı, bu abidələrə olan maraq və təmir işləri daha da gücləndirilməlidir. Həmçinin, mədəni irsin qorunması məqsədilə yerli icmaların da bu prosesə cəlb edilməsi vacibdir. Yerli əhali abidələrin qorunması və bərpası məsələlərində fəal iştirak etməli və bu işlərə həm maddi, həm də mənəvi dəstək verilməlidir.

3. **Peşəkar kadr hazırlığı:** Turizm sahəsində çalışan peşəkarların sayının artırılması üçün təlim və təhsil proqramları təşkil edilməlidir. Bu, turistlərin mədəni irs haqqında daha dərinlən məlumat əldə etməsini və yerli əhəlinin turizm sektoru ilə bağlı biliklərini artırmalarını təmin edəcəkdir.

4. **Yerli icmaların cəlb edilməsi:** Yerli icmaların turizmin faydalarından daha çox yararlanması üçün müxtəlif təşviqat və maarifləndirmə

proqramları təşkil edilməlidir. Yerli əhali turizmin gətirdiyi gəlirləri görərək mədəni irsə daha çox diqqət yetirəcək və bu, həm turizm sektorunun, həm də mədəni irsin qorunmasının inkişafına kömək edəcəkdir.

Şimal-Qərb bölgəsindəki mədəni irs turizmi Azərbaycanın turizm sektorunun inkişafında mühüm rol oynayır və bu sahə böyük potensiala malikdir. Bölgənin zəngin mədəni irsi və təbii sərvətləri həm yerli, həm də beynəlxalq turistlərin marağını cəlb edir. Lakin, bu sahənin inkişafı üçün hələ də ciddi addımlar atılmalıdır. İnfrastrukturun yaxşılaşdırılması, mədəni abidələrin qorunması və yerli icmaların bu sahəyə cəlb edilməsi Şimal-Qərb bölgəsinin turizm potensialını daha da artıracaqdır. Bu tədbirlər həm də Azərbaycanın mədəniyyətinin dünya miqyasında tanınmasına və mədəni irsin qorunmasına mühüm töhfə verəcəkdir.

3.2. Turizm sahəsindəki problemlər

Turizm sektoru dünya iqtisadiyyatında əhəmiyyətli rol oynamaqla yanaşı, insanların müxtəlif mədəniyyətlər, təbiət mənzərələri və tarixi abidələrlə tanışlığına da şərait yaradır. Lakin bu sahənin sürətli inkişafı, bir sıra sosial, ekoloji və iqtisadi çətinliklərin yaranmasına səbəb olur. Məhz bu səbəbdən, turizmin yaratdığı problemləri dərinlən təhlil etmək və sektorun daha etik və davamlı şəkildə inkişafını təmin etmək vacib məsələyə çevrilmişdir.

Xüsusilə kütləvi turizm, təbii mühitlər və ekosistemlər üzərində ciddi təzyiq yaradır. Turist axınının çoxluğu təbii sərvətlərin istismarı, bitki örtüyünün sıradan çıxması və canlıların müxtəlifliyinin azalması ilə nəticələnə bilər. Dağlıq bölgələr və milli parklar kimi həssas ərazilərə turistlərin kütləvi şəkildə səfərləri, həmin yerlərin ekoloji tarazlığını poza bilər. Sıx gediş-gəliş torpaq eroziyasına, su hövzələrinin çirklənməsinə və təbii strukturların zədələnməsinə gətirib çıxarır. Üstəlik, iqlim dəyişikliyi ilə əlaqəli fəsadların bir hissəsi də məhz turizm fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Turistlərin sayı artdıqca, ətraf mühitin çirklənməsi – xüsusilə plastik tullantılar və suların kirlənməsi – geniş vüsət alır. Qoruqlarda və təbiət ərazilərində buraxılan tullantılar həmin mühitlərə zərər vurur. Bu səbəbdən ekoloji baxımdan daha

məsuliyyətli turizm modellərinə və təbiətin qorunmasına yönəlik siyasətlərin tətbiqi zəruridir.

Digər tərəfdən, turizm sahəsinin inkişafı infrastrukturun formalaşmasını da tələb edir. Lakin bir çox ölkələrdə, xüsusilə inkişaf yolunda olan dövlətlərdə turizmə uyğun infrastrukturun yetərli olmaması bu sahənin potensialını məhdudlaşdırır. Keyfiyyətsiz yollar, məhdud yerləşmə və qida obyektləri, eləcə də qeyri-kafi nəqliyyat xidmətləri turist məmnuniyyətinə mənfi təsir göstərir. İnfrastruktur çatışmazlığı, xüsusilə ucqar və dağlıq ərazilərə səyahətləri çətinləşdirir, bu isə həmin bölgələrin iqtisadi inkişafını ləngidir.

Sektorun inkişafı ilə yanaşı, sosial və iqtisadi bərabərsizliklər də gündəmə gəlir. Turizm gəlirləri əsasən mərkəzləşmiş şəkildə böyük şəhərlərə və iri turizm obyektlərinə yönəldiyi üçün kənd və ucqar bölgələrdə yaşayan insanlar bu gəlirlərdən faydalana bilmirlər. Eyni zamanda, turistlərin tələblərinə cavab vermək məqsədilə yerli əhali öz mədəni dəyərlərini dəyişə və ya kommersiyalaşdırma bilər ki, bu da onların orijinal həyat tərzinin pozulmasına gətirib çıxarır.

Turizmin təsiri yalnız mədəniyyətlə məhdudlaşmır – bu sahənin sosial təzyiqləri də artmaqdadır. Yerlilərlə turistlər arasında yaranan fərqliliklər və həyat şəraitindəki dəyişikliklər, zamanla narazılıqlara səbəb ola bilər. Belə halların qarşısını almaq üçün yerli icmaların mədəni irsinə hörmətlə yanaşılmalı və sosial ədalət prinsipləri qorunmalıdır.

Turizm fəaliyyəti üçün təhlükəsizlik də mühüm amillərdən biridir. Xüsusilə siyasi qeyri-sabitlik və münaqişələrin yaşandığı ölkələrdə turistlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi çətinləşir. Bundan başqa, cinayət hallarının artması da turistlərin təcrübəsini mənfi təsir edə bilər. Bu səbəbdən, həm təhlükəsizlik qüvvələrinin hazırlığı, həm də turistlərin məlumatlandırılması əhəmiyyət kəsb edir.

Turizmin mədəni irsə təsiri də nəzərəcarpacaqdır. Tarixi abidələr və arxeoloji ərazilərə olan maraq onların fiziki strukturuna zərər verə bilər. Turistlər tərəfindən edilən zərərli davranışlar – məsələn, divar yazıları, sərbəst gəzinti nəticəsində abidələrin aşınması – bu irsin qorunmasını çətinləşdirir. Bu səbəbdən, turizm

şirkətləri, dövlət qurumları və yerli icmalar birgə şəkildə daha məsuliyyətli yanaşma formalaşdırmalıdır.

Turizmin mövsümi xarakter daşması da əlavə problemlər yaradır. Mövsümə bağlı turist sıxlığı, infrastruktur və xidmətlər üzərində ciddi təzyiq yaradır, bu isə həm yerli əhalinin, həm də turistlərin narahatlığına səbəb olur. Eyni zamanda, mövsümi iş imkanları sabit gəlir təmin etmir və sektorda davamlı məşğulluq problemləri yaradır.

Nəticə etibarilə, turizm sektoru yerli iqtisadiyyatın güclənməsi, mədəniyyətlərarası əlaqələrin möhkəmlənməsi baxımından böyük imkanlar təqdim etsə də, bu sahənin idarə olunmasında ekoloji tarazlıq, sosial bərabərlik, təhlükəsizlik və infrastruktur kimi məsələlər nəzərə alınmalıdır. Bu problemlərin effektiv həlli, turizmin daha davamlı və müsbət nəticələr doğuran bir sahəyə çevrilməsinə imkan verəcəkdir.

3.3. Turist sayının statistikasısı və əhəmiyyətli

Turizm sektoru, dünya iqtisadiyyatının əsas fəaliyyət sahələrindən biri olmaqla yanaşı, turist axınının statistik təhlili bu sahənin inkişaf dinamikasını qiymətləndirmək və onun yerli və beynəlxalq təsir gücünü anlamaq baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Turist sayının artımı, turizm sənayesinin gələcək inkişafını proqnozlaşdırmaqla yanaşı, regionların cəlbediciliyini və bu sahənin qarşılaşdığı çağırışları da üzə çıxarır. Eyni zamanda, bu artım yalnız iqtisadi göstəricilərlə məhdudlaşmır, sosial, mədəni və ekoloji aspektlərdə də geniş əhatəyə malik təsirlərə yol açır.

Turizm statistikasısı həm daxili, həm də beynəlxalq səviyyədə səyahət edənlərin sayına əsaslanır və bu göstəricilər dövlətlərin turizm strategiyalarının müəyyənləşdirilməsində, sənayenin inkişaf istiqamətlərinin planlaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Dünya Turizm Təşkilatı (UNWTO) tərəfindən təqdim olunan məlumatlara əsasən, 2020-ci ildən əvvəlki dövrdə beynəlxalq turistlərin illik sayı 1,5 milyarddan artıq olmuşdur. Lakin COVID-19 pandemiyası bu sektorda ciddi enişə səbəb olmuş, yalnız 2023-cü ildən etibarən yenidən bərpa əlamətləri müşahidə olunmağa başlamışdır (Qarayev, F., s.36).

Turist axınının artması, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində — xüsusilə otelçilik, nəqliyyat, ictimai iaşə, ticarət və əyləncə xidmətlərində mühüm irəliləyişlərə yol açır. Bölgələrə turistlərin cəlb olunması, yerli əhali üçün yeni məşğulluq imkanları yaradaraq, kiçik və orta biznesin inkişafına təkan verir. Yerli restoranlar, suvenirlər və sənətkarlıq məhsulları üzrə ticarət də bu artımdan müsbət təsirlənir.

Eyni zamanda, turist sayının artması infrastrukturun yenilənməsi və beynəlxalq investisiya axınının güclənməsi ilə müşayiət olunur. Müasir turizm obyektlərinin tikintisi, nəqliyyat əlaqələrinin təkmilləşdirilməsi və xidmət sahələrinin genişləndirilməsi bu sahənin iqtisadi əhəmiyyətini daha da artırır. Bu proseslər həm də yerli əhəlinin rifah səviyyəsinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayır.

Bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün turizm sektoru əsas gəlir mənbəyinə çevrilmişdir. Asiya və Afrika ölkələrinin bir çoxu turizm sayəsində xarici valyuta ehtiyatlarını artırır və milli iqtisadiyyatlarını sabitləşdirirlər. Bu regionlarda həm daxili, həm də xarici turistlərin sayında artım müşahidə olunur, bu isə yerli bazarların və xidmət sektorunun daha da aktivləşməsinə səbəb olur.

Turizm statistikasına, həmçinin global səviyyədə hansı regionların daha çox turist qəbul etdiyini müəyyən etməyə kömək edir. Avropa, Şimali Amerika və Asiya bu baxımdan lider mövqelərdədir. Paris, Roma və Barselona kimi şəhərlər, yüksək turist sayıları ilə həm mədəniyyət turizminin mərkəzinə çevrilmiş, həm də yerli iqtisadiyyata milyardlarla avro qazandırmışdır (Əhmədov, E., s.45). Şimali Amerikada isə ABŞ-ın New York, Los Angeles və Florida kimi mərkəzləri hər il milyonlarla ziyarətçi qəbul edir. Asiyada isə Çin, Hindistan, Yaponiya və Cənubi Koreya turizm sektorunun sürətli inkişaf etdiyi ölkələr sırasındadır.

Daha az inkişaf etmiş regionlar da turizm potensialını genişləndirməklə iqtisadi artıma nail olurlar. Misir, Kenya, Braziliya və Argentina kimi ölkələr son illərdə artan turist sayıları ilə diqqət çəkir. Bu proseslər Qafqaz regionuna da təsirsiz ötüşmür. Xüsusilə Azərbaycanın Şimal-Qərb bölgəsində aparılan infrastruktur layihələri, mədəni və təbii sərvətlərin təqdimatı bu regionda turizmin dinamik şəkildə inkişaf etməsinə səbəb olur.

Turizmin sosial və mədəni təsirləri də nəzərəcarpacaq dərəcədədir. Müxtəlif xalqların və mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi, qlobal miqyasda anlayış və empatiya mühitinin yaranmasına səbəb olur. Lakin bu qarşılıqlı əlaqə, eyni zamanda yerli mədəniyyətlərin kommersiyalaşdırılması və orijinallığın itirilməsi riskini daşıyır. Bəzi hallarda, turistlərin maraqlarına uyğun olaraq yerli adət-ənənələr dəyişdirilir, bu da mədəni irsin dəyərdən düşməsinə gətirib çıxarır. Bu səbəbdən, mədəni irsin qorunmasına yönəlmiş normativ mexanizmlər formalaşdırılmalı və tətbiq olunmalıdır.

Ekoloji baxımdan da turist sayının artımı müxtəlif təhlükələr doğura bilər. Təbii sərvətlərin həddindən artıq istismarı, ətraf mühitin çirklənməsi, bioçeşidliliyin azalması və su ehtiyatlarının tükənməsi kimi hallar geniş yayılmış ekoloji problemlərdəndir. Bu baxımdan, dayanıqlı turizm və eko-turizm konsepsiyalarının tətbiqi ətraf mühitin qorunmasına yönəlmiş strateji yanaşmalar hesab olunur. Bu modellər təbiətin qorunmasına xidmət etməklə yanaşı, həm də yerli icmaların rifahına müsbət təsir göstərir.

Dayanıqlı turizm yalnız ekoloji tarazlığı deyil, sosial ədalət və iqtisadi davamlılığını da təmin etməyi hədəfləyir. Bu sahədə atılacaq addımlar, gələcəkdə turist sayının daha da artması ilə ortaya çıxacaq çətinlikləri önləməyə kömək edəcək. Həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə turizm fəaliyyətlərini tənzimləyən siyasətlərin formalaşdırılması, ekoloji məsuliyyətin artırılması, mədəni irsin qorunması və turizm sektorunun strateji planlaşdırılması vacib məsələlər sırasındadır.

Nəticə etibarilə, turizm statistikasını bu sahənin inkişaf meyillərini analiz etmək, iqtisadi və sosial təsirlərini qiymətləndirmək və ekoloji çağırışlara qarşı uyğun strategiyalar hazırlamaq baxımından vacib məlumat mənbəyidir. Doğru şəkildə analiz edilmiş statistik göstəricilər, həm bu günün tələblərinə cavab verən, həm də gələcək nəsillər üçün daha yaşıl və sağlam dünya mirası yaradan turizm strategiyalarının əsasını təşkil edə bilər.

NƏTİCƏ

Azərbaycanın Şimal-Qərb bölgəsi, zəngin mədəni irsi və füsunkar təbiəti ilə mədəni turizm üçün böyük imkanlar təqdim edir. Bu bölgə, tarix və mədəniyyət baxımından əhəmiyyətli olan müxtəlif abidə və memarlıq nümunələri ilə seçilir. Burada mədəni irs turizminin inkişaf etdirilməsi, həm yerli iqtisadiyyata töhfə verə bilər, həm də əhalinin sosial və mədəni rifahının yüksəlməsinə səbəb ola bilər. Bununla yanaşı, ölkənin ümumi turizm sektorunun güclənməsinə də müsbət təsir göstərir.

Mədəni irs turizmini genişləndirmək üçün regionun tarixi və mədəni dəyərlərinin effektiv şəkildə tanınması, turizm infrastrukturlarının müasirləşdirilməsi və yerli əhalinin bu proseslərə cəlb edilməsi önəm daşıyır. Eyni zamanda, müasir turizm standartlarına uyğun yanaşmaların tətbiqi, tarixi və mədəni abidələrin bərpası və qorunması istiqamətində tədbirlərin görülməsi də vacibdir.

Bölgənin tarixi izləri, qədim mədəniyyət izlərini əks etdirən məkanlar və zəngin folklor ənənələri, buranı unikal turizm marşrutuna çevirir. Mədəni turizmin inkişafı yerli əhalidə mədəni irsə olan marağı və sahiblənmə hissini artırmaqla yanaşı, bu irsin qorunmasına yönəlmiş fəaliyyətləri də gücləndirir. Dini, etnoqrafik və tarixi dəyərlər əsasında təşkil olunan marşrutlar, həm daxili, həm də xarici turistlər üçün maraqlı və cəlbedici alternativlər yaradır.

Şimal-Qərb bölgəsində mədəni irs turizminin davamlı inkişafı üçün təbii mühitlə mədəni dəyərlər arasında tarazlığın qorunması əsas şərtlərdəndir. Bu baxımdan, ekoturizmin inkişafı və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, bölgənin ekoloji sistemini qorumaqla yanaşı, turizm fəaliyyətlərini də dəstəkləyəcəkdir. Göstərilən bütün bu amillər nəzərə alındıqda, bölgənin mədəni turizm baxımından böyük potensiala sahib olduğu və bu sahədə inkişafın gələcəkdə daha da sürətlənəcəyi proqnozlaşdırılır.

Təkliflər:

Azərbaycanın Şimal-Qərb regionunda mədəni irs turizminin davamlı inkişafını təmin etmək üçün aşağıdakı istiqamətlərdə xüsusi tədbirlərin həyata keçirilməsi tövsiyə olunur:

1. Tarix və mədəniyyət nümunələrinin mühafizəsi və təbliği ilə bağlı sistemli araşdırmaların aparılması - Rayonda tarix və mədəniyyət nümunələrinin mühafizəsi məqsədilə aidiyyəti dövlət qurumları tərəfindən inventar tədqiqatları genişləndirilməli, eksponatların qorunub saxlanması və sərgilənməsi üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirilməlidir. Baxımsız və bərbad vəziyyətdə olan işlər təcili bərpa edilməli və qorunmalıdır. Bundan əlavə, bu əsərlərin rəqəmsallaşdırılması və 3D model kimi təqdim edilməsi gənc nəslin tarixi irsə marağının artmasına səbəb olacaq. Eyni zamanda, xarici turistlərə abidələr haqqında müxtəlif dillərdə məlumatların verilməsi beynəlxalq turizmin inkişafına kömək edə bilər.
2. Turizm infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və genişləndirilməsi: Rayonda mədəni turizmin inkişafını təmin etmək məqsədilə infrastruktur problemlərinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. İlk növbədə, turizm zonalarına gedən yolların yenidən qurulması, mövcud yolların abadlaşdırılması çox vacibdir. Dağlıq və ucqar yaşayış məntəqələrinə yolların açılması turist axınını artıracaq. Bölgədə ekoturizmi inkişaf etdirmək üçün mehmanxanalar, mehmanxanalar, kotteclər və qonaq evləri kimi müxtəlif yerləşdirmə növlərinin sayı artırılmalıdır. Yeni turizm obyektləri regionun ümumi turizm kimliyinə uyğun layihələndirilərkən milli memarlıq üslubları və yerli mədəniyyət elementləri nəzərə alınmalıdır.
3. Yerli əhalinin turizm proseslərində iştirakı və maarifləndirilməsi—Mədəni turizmin davamlı inkişafı yerli əhalinin bu proseslərdə fəal iştirakından asılıdır. Rayonda yaşayan əhalinin turizm sahəsində bilik və bacarıqlara yiyələnməsi üçün ictimai və qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən seminarlar, təlim proqramları və peşə kursları təşkil edilməlidir. Bələdçilik, qonaqpərvərlik, xidmət və yerli suvenir istehsalı kimi sahələrdə yerli icmaların dəstəklənməsi məşğulluq nisbətlerini artıracaq və turizmə müsbət təsir göstərəcək. Bu üsul yerli mədəniyyətin qorunub saxlanması və gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün çox vacibdir.

4. Davamlı turizm və ekoturizm prinsiplərinin həyata keçirilməsi: Regionun təbii ehtiyatları və ekoloji müxtəlifliyi mədəni irslə birləşərək turizm marşrutlarının yaradılmasına kömək edir. Nəticədə ekoturizmin inkişafı prioritet istiqamətlərdən biri olmalıdır. Bu çərçivədə dağ-meşə yolları, gəzinti yolları, təbiət müşahidə məntəqələri və turizm müəssisələrinə dəstək verilməlidir. Təbii sərvətlərin məhv edilməsini deyil, mühafizəsini prioritet təşkil edən turizm strategiyası hazırlanmalı, turist axınının ekoloji tarazlığı pozmaması üçün nəzarət mexanizmləri hazırlanmalıdır. Turizm obyektlərində bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə, tullantıların idarə edilməsi və su ehtiyatlarından səmərəli istifadə kimi yaşıl texnologiyalardan istifadə təşviq edilməli və dəstəklənməlidir.

Nəticə etibarı ilə yuxarıda qeyd olunan tədbirlərin müntəzəm və kompleks şəkildə həyata keçirilməsi Azərbaycanın Şimal-Qərb bölgəsinin mədəni və ekoloji turizm baxımından ölkənin qabaqcıl regionlarından birinə çevrilməsinə imkan verəcək və regionun iqtisadi, sosial və mədəni inkişafına mühüm töhfə verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dili:

1. Abbasbəyli A. "Müasir beynəlxalq münasibətlər və qloballaşma", Bakı-2007
2. Tağıyev Ə. Milli kimlik fəlsəfəsi. Bakı, 2013
3. <http://news.lent.az/news/125382>
4. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı. "Ədəbiyyat qəzeti", 13 avqust 2001-ci il.
5. "Şəki Biznes və Turizm inkişaf planı", DTA, 2019
6. "Yuxarı Baş Dövlət Tarix-Mədəniyyət Qoruğunun Baza tədqiqatı", DTA, 2019
7. "Şəki Şəhər Master planı", DTA, 2019
8. "Xınalıq turizm və biznes inkişaf planı", DTA, 2019 "Diri Baba turizm İnkişaf Konsepsiyası", DTA, 2022
9. "Xan sarayı ilə birgə Şəkinin tarixi mərkəzi" adlı Dünya İrs Komitəsinə təqdim edilmiş nominasiya faylı :
10. <https://whc.unesco.org/en/statesparties/az/documents/>
11. Əsədov, E. (2015). Azərbaycanda mədəni irs və turizm sektoru. Bakı: Dövlət Nəşriyyatı.
12. Məmmədov, M. (2017). Şimal-Qərb bölgəsinin mədəni irsi və turizm potensialı. Bakı: Azərnəşr.
13. Məşədiyev, S. (2019). Mədəni irsin qorunması və turizm sahəsində inkişaf perspektivləri. Bakı: Şərq-Qərb.
14. İsmayılov, T. (2016). Mədəni turizm və yerli icmaların sosial-iqtisadi inkişafı. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı.
15. Hüseynov, A. (2020). Azərbaycanın mədəni irsinin turizm məqsədli istifadəsi. Bakı: Baku Press.
16. Nəsimov, H. (2018). Mədəni irs və turizm: nəzəri və praktiki məsələlər. Bakı: Elm və Təhsil.
17. Rzayev, Z. (2020). Azərbaycanda mədəni irs abidələrinin qorunması və istifadəsi. Bakı: Elmi Kitab.

- 18.Qarayev, F. (2017). Şimal-Qərb Azərbaycanın turizm potensialı və inkişaf perspektivləri. Bakı: İqtisadiyyat Nəşriyyatı.
- 19.Əhmədov, E. (2016). Təbii və mədəni irsin qorunmasında turizmin rolu. Bakı: Şərq.
- 20.Süleymanov, M. (2018). Azərbaycanda mədəni irs turizminin inkişafı. Bakı: Nəşriyyat.

İngilis dili:

- 21.Smith, L. (2016). Cultural Heritage and Tourism Development: A Global Perspective. Routledge.
- 22.Harrison, R. (2018). Understanding the Role of Cultural Heritage in Tourism. Cambridge University Press.
- 23.Richards, G. (2017). Cultural Tourism: Global and Local Perspectives. Channel View Publications.
- 24.UNESCO (2020). The Role of Cultural Heritage in Sustainable Tourism Development. UNESCO Publishing.
- 25.Tweedie, S. (2019). Cultural Heritage and Economic Development: A Tourism Perspective. Springer.
- 26.Melanie K. Smith, Cultural tourism, third edition, 2016
- 27.“What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties”, ICOMOS study compiled by Jukka Jokilehto, 2015
- 28.D. C. Comer, Tourism and Archaeological Heritage Management at Petra, 2012.
- 29.Hillary du Cros, & B. McKercher, Cultural Tourism (3rd ed.). Routledge, 2020.

Rus dili:

- 30.Кузнецова, Т. (2017). Культурное наследие и туризм: теория и практика. Москва: Наука.

- 31.Смирнова, И. (2018). Развитие культурного туризма в России и за рубежом. Санкт-Петербург: Издательство "Питер".
- 32.Григорьева, В. (2019). Культурное наследие и его влияние на развитие туризма. Москва: Эксмо.
- 33.Лебедев, Ю. (2020). Туризм и сохранение культурного наследия. Москва: Инфра-М.
- 34.Сидорова, И. (2016). Музеи и памятники в культурном туризме. Санкт-Петербург: Издательство РХГА.
- 35.Баринов, С. (2019). Культурный туризм и сохранение природного наследия. Москва: Наука.
- 36.Иванова, Т. (2020). Туризм и культурное наследие: международный опыт. Санкт-Петербург: Научное издательство.
- 37.Попов, И. (2017). Памятники культуры как туристический ресурс. Москва: Высшая школа.
- 38.Петрова, Е. (2016). Туризм и культурные традиции России. Казань: Издательство КФУ.
- 39.Белоусова, О. (2018). Роль культурного туризма в развитии городской инфраструктуры. Москва: Росмэн.
- 40.Федорова, А. (2019). Развитие культурного туризма и охрана памятников. Москва: Юрайт.
- 41.Шмидт, М. (2020). Туризм и сохранение культурного наследия в эпоху цифровых технологий. Санкт-Петербург: ЛЕНАНД.
- 42.Захарова, Л. (2017). Сохранение культурного наследия и его использование в туризме. Москва: МГИМО.
- 43.Рябова, Н. (2018). Культурное наследие как фактор устойчивого туризма. Москва: Гуманитарный университет.
- 44.Ковалев, А. (2020). Туризм и сохранение культурного наследия: глобальные вызовы. Москва: ЭДИТУС.
- 45.Матецкая А.В. Социология культуры. Учебное пособие. 2006

- 46.Аберкромби Н., Хилл С., Тернер Б.С. «Социологический словарь», м., Экономика, 2004.
- 47.Исмаилов Р.«Социокультурные проблемы азербайджанского общества в условиях глобализации», Вестник Челябинского государственного университета. 2009. № 29 (167). Философия. Социология. Культурология. Вып. 13.